Mosendal

Af Kaj Foltmar

Otto B. Wroblewski har i sine Barndomserindringer »Nørrebro i Trediverne« beskrevet Udsigten fra »Stadsoberstens Bastion« udfor Gothersgade. Idet han lader Blikket glide i vestlig Retning, naar han til Ladegaardsaaen: »I samme Retning kom Ladegaardens lange, røde Tage, ikke saa høje som nu, tilsyne, endvidere Mosendal, der som alle Huse indenfor Demarkationslinien, hvor der skulde skaffes endnu 1 Etage foruden Stuen, havde brudt Tag, derefter den statelige Vodroffsgaard med sine parklignende Anlæg, hvoraf Resten endnu findes i et offentligt Forlystelses-Etablissement, derpaa Forhaabningsholms og Lykkesholms Have.«

Om Wodroffsgaard er der skrevet meget, og Forhaabningsholm og Lykkesholm er ogsaa velkendte, men anderledes stiller det sig med Mosendal. Kun de færreste ved, naar Mosendal blev bygget, hvorledes det saa ud, eller hvem der var Bygherren.

Efter at Christian IV i 1620[1] havde erhvervet Sct. Jørgens Gaard med tilhørende Mark, anlagde han sin store Ladegaard ved Sct. Jørgens Sø.

Som et Led i Kongens Plan, der gik ud paa yderligere at styrke Københavns Forsvar ved fremskudte Værker, støttende sig til Søerne, blev Ladegaarden i Aarene omkring 1629 forsynet med bastionerede[2] Volde og Grave.

Fra Peblingedæmningen anlagdes ved Sct. Jørgen Søs Vestside et Trenchement,[3] en Vold 3-4 m. høj til nuværende Gl. Kongevej med en i Engdraget udgravet Voldgrav foran, der helt op til vore Dage bevaredes under Navnet: Rosenaaen. Bag Volden løb en Vej, der paa Strækningen langs Ladegaarden i 1777 benævnes »Fortogs-Weyen«.

Paa et Kort fra 1771 (S. 141), der findes i Stadsarkivet, ses tydeligt Ladegaarden og dens Befæstning, samt Rosenaaen fra Slusen langs Madm. Oberkampfs Jorder, og Fortogs-Vejen begyndende ved Ladegaardsvejen i lige Linie til Broen, hvorfra den bugter sig mod Wodroffsgaard.

Den nordvestlige Bastion var en Helbastion, den nordøstlige ved Ladegaardsvejen en Halvbastion, og det samme var den sydvestlige.

Paa denne sydvestlige Bastion anlagdes i 1730[4] et Lærredsmanufaktur med tilhørende Valkemølle, som imidlertid dreves med Tab. Ladegaarden tilhørte paa den Tid Landetaten og var indrettet til Krigshospital og Straffeanstalt for militære Betlere. Et Kort fra 1741 (Stadsarkivet) har en Signatur af denne Mølle med Beplantning omkring. Paa samme Kort ses Bastionens Volde at være sløjfede, og Jorden brugt til Opfyldning af Voldgraven, saa Konturerne er som paa hosstaaende Kort.

Da »Det kongelige danske Krigshospital« den 10. Juni 1769 for en Sum af 22,100 Rdl. sælger Ladegaarden,[5] der var stillet til offentlig Auktion den 16. November 1768, til »Directionen for det Fattiges Væsen«, er i Købet indbefattet Valkemøllen, som da benævnes »Det kongelige Uldenmanufactur tilhørte Valkemølle«. Det er denne Valkemølle med tilhørende Grund og Bygninger, der er Oprindelsen til Ejendommen »Mosendal«.

Den 13. December 1770 lader »De Fattiges Væsen i Kiøbenhavn« som Ejere »Sankte Hans Mølle« med Bygninger og Indhegninger taksere[6] til Brandforsikring, og Tømmermester og Møllebygger Hans Høy af Kirke Værløse og Tømmermester Jens Bruun Larsen af Ordrup vurderer og takserer det hele til 3.880 Rdl., som: »– – – De hver for sig ved Eed med opragte Fingre efter Loven bekræftede, at være saaledes forefunden og forrettet efter Deres beste og nøyeste Skiønsomhed«. Denne Vurdering lader dog til at have været meget for høj, thi da Inspektør Meden paa D'Herrer Directeurer for den almindelige Plejeanstalts Vegne i 1777 lader begære offentlig Auktion[7] afholdt, bliver Valkemøllen med Bygninger, Grund og Jordtilliggende paa tredie og sidste Auktion den 6. Marts 1777 tilslaaet Mesterbager Johan Wæver boende paa Nørregade No. 238 i Kiøbenhavn for 1.532 Rdl. plus resterende Skat 9 Rdl. 4 Mk. Købesummen var altsaa ikke engang Halvdelen af Vurderingen.

Grænsen for hans Ejendom iflg. Skøde af 22. Marts 1777 fremgaar af Kortet paa næste Side.

Den begynder ved B ved »Lade-Gaards Veyen« gaar saa langs Volden, der afgrænser Ladegaarden til 1, derfra til 2 og 3, følger saa Kanten af Voldgraven til Vest for Slusen, langs den punkterede Linie mærket T, der er et 3 Fags Stakit, til Broen, over Broen langs den østlige Bred af Vandløbet til Sct. Jørgens Sø og derefter langs Dæmningen tilbage til B. Møllens Jordtilliggende, der har Form af en Triangel, benævnes i Auktionskonditionerne som »– – et Stykke Høebunds Jord«. Paa dette Areal hvilede en Hæftelse paa 2 Rdl. til den kongelige Kasse, men Afgiften havde ikke været svaret eller krævet i den Tid, da Krigs-Hospitalet eller Plejeanstalten havde ejet det; af det øvrige skulde der ikke svares aarlige Afgifter.

Den brede lyse Stribe fra B til Broen er den før omtalte »Fortogs-Wey«. Fra Broen fortsætter den som en bugtet, med Træer indhegnet Vej til Wodroffsgaard. Til Fortogs-Vejen forbeholdt Hospitalets Ejere sig uhindret Adgang indtil Møllen. § 4 i Konditionerne lød: «Saavidt Hospitalets nu befindende eene Fortificationsgrav heigner for Møllens Eiendom, beholder Køberen ubehindret Adgang til og frie Brug af Vandet og af Slusen, hvilken sidste tilligemed det hosstaaende 3de Fag Stakit Møllens Eier bestandig vedligeholder.« Denne Paragraf tilligemed Paragraffen om Adgang til Fortogs-Vejen gav senere Anledning til Trætte med Wodroffsgaards Ejere.

Bygningerne bestod af: 1. *Vejrmøllen,* der var en hollandsk Klæde-Stampe-Mølle med Straatag. Den var indrettet med 6 Par Hamre og havde desuden et Jernpumpeværk med Tilbehør. (Vurderingssum 3.000 Rdl.). Opgangen til Møllen var i et Skur af Bindingsværk beklædt med Brædder. Ved Siden af laa 2. *en Bygning,* otte Fag lang og fire Fag dyb. Den var af Mur- og Bindingsværk og først indrettet til Pakhus senere til Kostald. 3. *Beboelseshuset* var af Mur- og Bindingsværk, een Etage høj, 11 Fag lang og 4 Fag dyb. Midtpaa var en Kvist paa 2 Fag, og det var ligesom Staldbygningen behængt med Tegl. Huset indeholdt 2 Stuer, et Køkken med aaben Skorsten, en Gang med en Kamin og saa nok et Par Stuer med Brystpanel. I Værelserne fandtes 2 Bilæggerovne og 1 Vindovn. Overalt fandtes hollandske Døre og engelske Vinduesrammer. Beboelseshuset blev kun vurderet

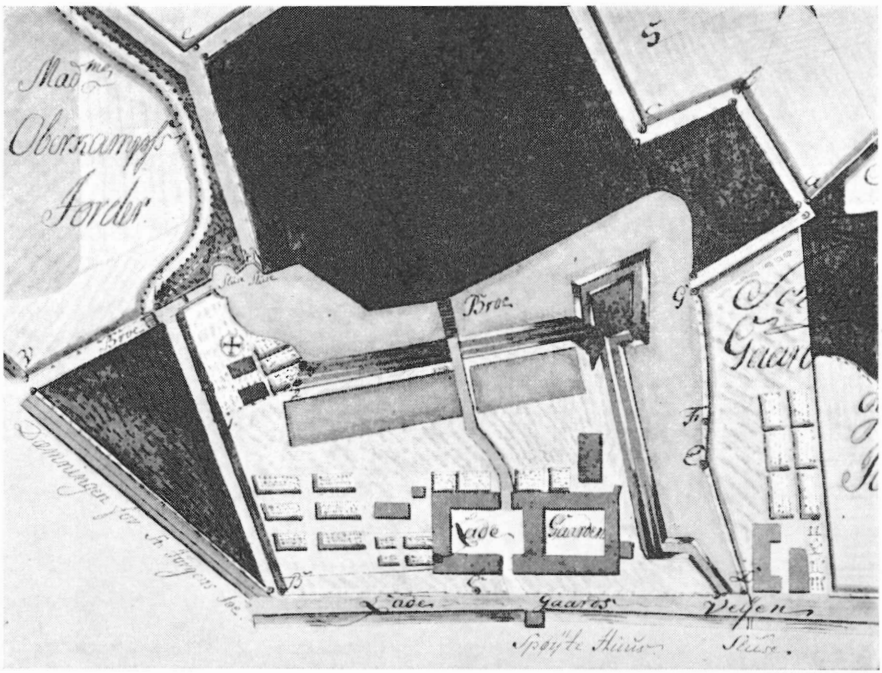

UDSNIT AF KORT FRA 1771. (Bymuseet). Verdenshjørnerne fremgaar af Kompasrosen i øverste højre Hjørne, hvoraf kun den sydlige Pil mrk. S er kommet med paa Kortet.

til 440 Rdl. Herudover fandtes et Skur af Bindingsværk beklædt med Brædder 2 Fag lang og 3 Fag dyb, 1 Stakit og 3 Plankeværker om Haver og Gaardsplads, hvoraf det ene paa 17 Fag stod i Skellet til Ladegaarden. En Sluse med Porte og Bro over vurderedes til 100 Rdl.

For Mesterbager Johan Wæver har det sikkert kun været en Pengeanbringelse. Han sælger iflg. Købekontrakt af 1. Maj 1784[8] for en Sum af 2.000 Rdl. Valkemøllen med Huse og Jordtilliggende til den kendte Brandmajor, Tømmermester og Hofarkitekt A. J. Kirkerup.

Kirkerup handlede i udstrakt Grad med Ejendomme,[9] og det varede da heller ikke længe, før han fandt en Køber, og Køberen var *Johan Friderich Foltmar,* Mosendals Grundlægger.

Johan Friderich Foltmar blev døbt i Sct. Nicolai Kirke[10] den 26. September 1758. Faderen var den kendte Organist til Trinitatis Kirke Johan Foltmar, een af de 4 Fagmusici i »Det musikalske Societet«, hvor

Holberg spillede paa Fløjte. Moderen hed Agnethe Maria Schou, Datter af Brygger Gerhard Schou. Han var ligesom Faderen og Farfaderen (Hoboist ved Grenaderregimentet Johan Foltmar) musikalsk begavet og averterede sine Kompositioner til Salg i Adresseavisen. Hans Farbroder var Hoftapetvæver Christian Ulrich Foltmar, og hos ham har han maaske faaet Interesse for Tegning og Trykning af Kattuner. Johan Friderich Foltmar, der var vokset op under den »Florrisante Handelsperiode«, havde ogsaa Anlæg for Handel.

Handelen paa Ostindien og den hermed i Forbindelse staaende Indførsel af hvide og raa Kattuner[11] fremkaldte Anlægget af Kattuntrykkerier. De laa ved Søerne fra Østerbro og til Gl. Kongevej.

Fabrikerne arbejdede med stor Fortjeneste, og Foltmar fik nu den Idé at ville være Kattuntrykker. Den 11. Oktober 1784 faar han Borgerbrev paa »Handel efter Privilegier«,[12] og Aaret efter køber »Borger, Kiøb- og Handelsmand Johan Foltmar« iflg. Skøde af 15. Oktober 1785[13] af Tømmermester A. J. Kirkerup: »– – en Vind-Valke-Mølle, beliggende uden for Stadens Nørre Port ved St. Hans Hospital, med dertil værende Inventarium – samt de Møllen tilhørende Bygninger«. Købesummen er 3.250 Rdl., hvoraf de 250 Rdl. udbetales kontant, medens han for Restsummen – 3.000 Rdl. – udsteder en Panteobligation til Kirkerup. Kirkerups Fortjeneste var saaledes 1.250 Rdl. efter et Aars Forløb.

Det købte svarede nøje til det ovenfor beskrevne, kun var Beboelseshuset en Del forfalden: »– – hvorfor ieg Kirkerup besørger det 10 Fag Huus, som nu staaer under Reparation fuldført, med Tag, Kalkning og Dørre, samt Lofterne efterseete, at samme bliver tætte til Beboelse. – – Endvidere forbinder ieg Andreas Kirkerup mig herved med Ballerups Birketings Rett at udføre den Process som af forrige Eiere af Møllen er anlagt imod Segldugs-Fabriquens Interessentere, og der fra Retten at skaffe Dom angaaende den værende Vei over Broen og Møllens Eiendom, alt uden mindste Bekostning for Kiøberen Hr. Foltmar«.

I Nicolai Jonges »Kiøbenhavns Beskrivelse« II Tome (trykt 1945) kan man Side 474 læse om: »En nye Kattun-Fabrik andlagt Aar 1787 af Foltmar foran ved Ladegaarden ved den første Veirmølle.«

Vejrmøllen har altsaa staaet her endnu i 1787, og Foltmar har vel boet i det istandsatte Beboelseshus indtil 1791. Den 26. Juli 1791[14] sender han følgende Skrivelse til Københavns Magistrat:

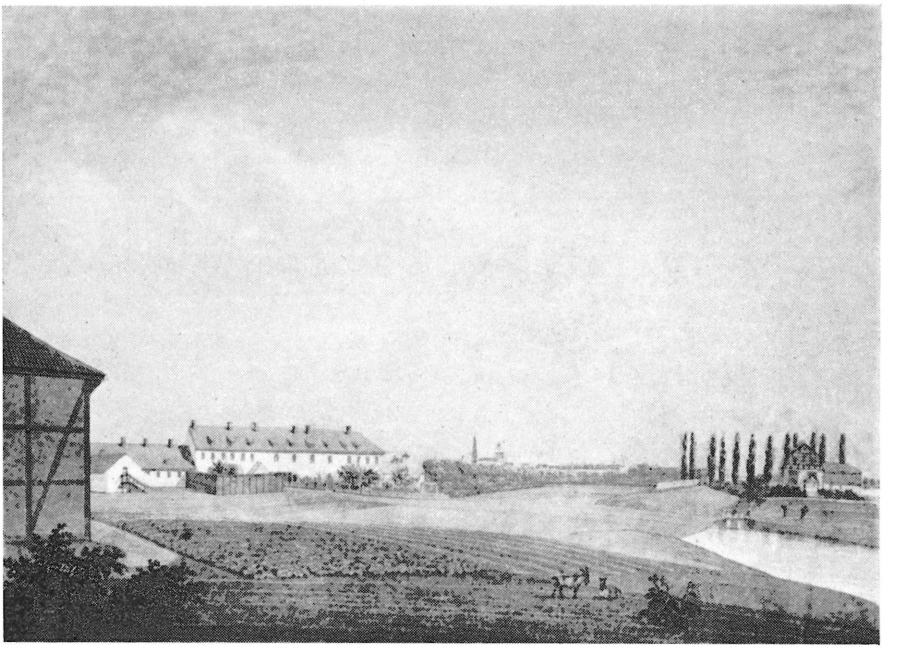

LADEGAARDEN OG MOSENDAL. Akvarel af H. G. F. Holm, o. 1840. (Bymuseet). Udsigt mod Ladegaarden til venstre og Mosendal til højre. Læg Mærke til den karakteristiske Bindingsværksgavl paa den nye Hovedbygning. Gavlen findes endnu, men det smukke Bindingsværk er nu dækket af et tykt Lag Puds.

»Da jeg paa mit Sted Mosendahl, beliggende uden Nørre-Port ved St. Hans Hospital, har opført endeel Bygninger, hvis Værdi og Beskaffenhed ey kan bedømmes af Landsbye Muur- og Tømmermestere siden de ey forstaaer sig paa sligt, – – saa er min underdanige Begiæring, at den høye Magistrat vilde behage at udnævne tvende Mænd til at vurdere mig samme efter deres sande Værdie til Assurance Efterretning«.

Magistraten efterkommer Andragendet og udnævner Tømmermester Johan Chr. Møller og Muurmester Carl Chr. Martens til Vurderingsmænd. Ved Vurderingsforretningen 10. August 1791 nævnes Møllen ikke, i Stedet har »Mosendahl« faaet et nyt Beboelseshus i Tidens Stil. Huset laa Øst-Vest parallelt med Fortogsvejen og var af ret beskeden Størrelse. Foran Huset var Volden brudt igennem, og her var Indkørslen, en stor oliemalet Port af Tømmer og 2 Fløje med en Laage paa.

Hovedbygningen var af Grundmur, en Etage høj, 22 Alen lang, 8 Alen 18 Tommer dyb. Det havde »gebrokken teglhængt Tag med Kryppel Valme paa Enderne«. Ud til Vejen fandtes 6 Fag Vinduer med udvendige Skodder og en Fløjdør i Midten; paa Bagsiden af Huset en Dør og 1 Fag Vindu og i hver af Gavlene 2 Fag Vinduer. Over de 3 midterste Fag var en Kvist med Fronton, i hvilken fandtes et rundt Vindu. Desuden fandtes 2 Tagvinduer, der ligesom Kvisten var belagt med Blik. Bygningen var »ziiret med Saalbænke og Trægesimser med Zirater«.

I den sydlige Ende af Bygningen fandtes en trefags Stue med Brystpanel rundt om, Væggene samt Pillerne var betrukket med Papir paa Lærred. Loftet var gibset og havde i Midten et »Zirkelslag«. Stuen opvarmedes af en 2.etages Vindovn paa Træfod. Ved Siden af var en tofags Forstue med Udgang til Vejen igennem en Fløjdør. I Forstuen førte en Trappe med Gelænder paa begge Sider op ovenpaa. Paa den anden Side Forstuen fandtes en Stue udstyret ligesom den første men kun paa 2 Fag.

Bag denne Stue var et Spisekammer med Reoler og Hylder og ved Siden heraf et Køkken paa 3 Fag med aaben Skorsten.

I Gebroketagen fandtes først en Stue paa 2 Fag, dernæst en »Sal« paa 3 Fag med Panel ligesom i Stuen, Væggene betrukket med Papir paa Lærred; i dette Værelse var en Alkove og et fast Skab med 2 Døre samt en 2.-etages Vindovn. Paa den anden Side af »Salen« var et Kammer paa 2 Fag med hvide Vægge. Huset vurderedes til 2.800 Rdl.

Beboelseshuset er antagelig blevet færdigt saa betids, at Foltmar ved sit Bryllup den 6. Juli 1791[15] kunde føre sin unge Brud Jomfru Cathrine Kleffer ind i deres nye Hjem paa Mosendal.

Af andre Bygninger fandtes noget fra Hovedbygningen *et Tørrehus* 9 Alen i Kvadrat og 12½ Alen højt til Tagbjælkerne. Det var 3 Etager højt med teglhængt Vinkeltag og havde 4 Fag Vinduer med grønt Glas, de 2 Vinduer forsynet med Skodder, tilligemed 18 Luger til at sætte fast med Kroge. Den nederste Etage var af Grundmur, den anden af Mur- og Bindingsværk. Nederste Etage var delt i 2 Afdelinger, den ene med Brædde gulv, den anden med Murstensgulv. Det øvrige af Bygningen var ud i eet. Fra Stueetagen førte en Stigetrappe op til Loftet, hvor der fandtes 130 Stænger til at tørre paa.

Ved Siden af Tørrehuset stod *en Bygning* af Mur- og Bindingsværk, 13 Alen lang, 9 Alen dyb, i 2 Etager med helt teglhængt Tag. Paa Forsiden og i Gavlen fandtes ialt 6 Fag Vinduer af grønt Glas og en stor Dør. Den nederste Etage var ligesom i Tørrehuset delt i 2 Afdelinger, med Kampestens Gulv i den ene Afdeling og Jordgulv og en Stentrappe i den anden. I øverste Etage var en Forstue. Resten var delt i 2 Dele.

Bag den sidste Bygning stod *et aabent Skur* af Tømmer med Brædde-beklædning, en Etage høj med teglhængt Halvtag inddelt i 7 Fag, hvoraf de 2 Fag gik ind under den forrige Bygning.

Endvidere fandtes *en Bygning* paa $8^1/_2$ Fag, grundmuret paa de 3 Sider, en Etage høj med teglhængt Heltag og Kvist over de 2 Fag. Bygningen var 20 Alen lang og 10 Alen dyb. Nederste Etage havde en gennemgaaende Stue paa 4 Fag med Murstensgulv og Vindovn, derefter kom en Forstue paa 2 Fag med Murstensgulv og en aaben Skorsten. Ved Siden af en 2 Fags Stue, og saa nok en Stue med Bilæggerovn. Noget tyder paa, at det er det oprindelige Beboelseshus, der nu er ombygget.

Endelig fandtes et 5 Fags *Skur* af Mur- og Bindingsværk en Etage høj med Halvtag, 10 Alen langt og 5 Alen dybt. Det var indrettet til Hestestald for 3 Heste og til Huggehus.

Bygningerne var indhegnet af 15 Fag Plankeværk og 46 Fag Stakit, der var 3 Alen højt.

Udenfor Stakittet fandtes en 3 Fags grundmuret *Bygning* 11 Alen lang og 8 Alen dyb, en Etage høj med Heltag. Den indeholdt eet stort Rum med Jordgulv, hvori fandtes en aaben Skorsten og 2 indmurede Kobberkedler, den ene paa 8 den anden paa $1^1/_2$ Tønde. Udenfor Huset stod »en Opstander med Jern Pompe Redskab«.

Af Redskaber fandtes: 2 Vaskemaskiner paa en Bro med tilhørende Bukke, 1 ny Mangle til Kattun i Tørrehuset og en gammel Mangle, begge med Pokkenholts Valser og endvidere de uundværlige Brandredskaber: 1 Haandsprøjte, 2 Hager, 2 Lygter, 1 Brandstige, 1 Tragt og 6 Stk. Læderspande. De to Vurderingsmænd takserede det hele til en Værdi af 8.370 Rdl. Det var altsaa ikke saa faa Bygninger, Foltmar rejste her i Tiden fra 1787 til 1791.

Kattunfabrikken har sikkert været et lukrativt Foretagende, thi allerede den 12. Juni 1797[16] køber Kattunfabrikør Joh. Frid. Foltmar

af Højesteretsadvokat Niels Hoftved den kendte »Admiral Gjeddes Gaard« i St. Kannikestræde, hvor Hoftved et Par Aar før havde opført en ny Bygning til Gaden. Brandassurancen var 9.500 Rdl. Men Foltmar havde selvfølgelig ogsaa sine Vanskeligheder. Konkurrencen var stor, og i 1795[17] modsatte Kattuntrykkeriernes Svende sig, at der anvendtes Kvinder i Kattunfabrikkerne, ligesom de krævede Antallet af Drenge indskrænket til en vis Størrelse, alt under Trusel om Strejke. Fabrikanterne bad Regeringen om Hjælp, og denne stillede sig paa deres Side, idet Fabrikanterne fik Ret til at antage saa mange Kvinder og Drenge, som de ønskede.

Den tidligere omtalte § 4 i Salgskonditionerne førte til, at Foltmar i 1792 anlagde Sag ved Københavns Rytterdistrikts Birketing mod Wodroffsgaards Ejere C. S. Blacks Enke & Co.'s Kattuntrykkeri om Grænsen for hans Ejendom og om Vedligeholdelsespligten af Sluserne og det 3 Fags Stakit. Resultatet blev et Forlig af 6. Marts 1792,[18] hvorved Grænsen mellem de to Ejendomme dannedes af Hospitalsgraven og Renden eller Vandledningen mellem denne og Sct. Jørgens Sø. Foltmar skulde fremdeles vedligeholde Slusen over Vandledningen, hvorimod »– – Grøften eller Vandledningen vel skal tilhøre Brand- og Vand-Commissionen, saavidt Vandet deri nu indtages og følgelig af dem renses og vedligeholdes«. Den anden Sluse skulde være Blacks Enke & Co. uvedkommende. For at undgaa Proces betalte Interessentskabet 30 Rdl. til Foltmar.

Til Mosendal hørte en Have[19] paa 1½ Tønde Land med 70 Frugttræer, 110 Ribs- og Stikkelsbærbuske samt mange andre Træer og Sirbuske. Haven strakte sig ned til Hospitalsgraven. Omgivelserne var smukke og landlige. Fra Hovedbygningens Vinduer havde man den smukke Udsigt over Sct. Jørgens Sø til Københavns grønne Volde, hvorover de røde Tage og høje Kirkespir ragede op. Til den modsatte Side laa Svanemosens Engdrag, og over Ladegaardens Jorder saas Frederiksberg Slot paa Bakkens Top. Mod Vest bugtede Fortogsvejens Forlængelse sig som en Alle med Træer paa begge Sider fra den gravede Kanal til Wodroffsgaard, følgende Rosenaaens Bugtninger igennem de side Enge, hvor Køer græssede.

Her paa Mosendal blev Foltmars eneste Barn, den senere Oberstløjtnant Friderich Wilhelm Foltmar, født den 9. Marts 1794 og døbt i

Sct. Hans Hospitals (Ladegaardens) Kirke.[20] Alt vilde saaledes have været lykkeligt og godt, hvis ikke et bestemt Forhold havde medvirket til at ødelægge Idyllen.

Aarsagen var, at der paa Ladegaarden, kun adskilt fra Mosendal ved et højt Plankeværk, i Aarene 1787-1793 ialt levede 327 Lemmer.[21] I en Skrivelse af 11. November 1784 fra Ladegaardens Inspektør oplyses, at Hospitalet var bestemt til at modtage til Forvaring og Pleje »vanvittige, aldeles afsindige og med ulægelige og væmmelige Sygdomme beladte Personer«. Siden forøgedes Antallet. Ved Englændernes Bombardement i 1807 evakueredes den 29. August om Natten saaledes 500 Lemmer til Frederiksberg Kirke. Saalænge de sindssyge og de andre ulykkelige boede paa Gaarden, gik Folk langt udenom det uhyggelige Sted, og det har sikkert ogsaa været Aarsagen til, at Foltmar købte »Admiral Gjeddes Gaard«,[22] hvor han flyttede ind og findes boende 1801[23] og til sin Død i 1821.[24]

Nogle af Bygningerne lejede Foltmar ud, medens han selv beboede Hovedbygningen i Sommertiden.

Ogsaa med Lejerne havde han Kvaler. Blandt Knud Lyne Rahbek's efterladte Breve findes 2 skrevet af Foltmar til Rahbek (Ny kgl. Saml. 2494). Det ene er dateret: Mosendal d. 2. Juli 1805, det andet: Kiøbenhavn d. 25. September 1805.

Rahbek havde været saa letsindig at kautionere for en af Foltmar's Lejere, en Værtshusholder Jørgensen i København, der ikke vil betale sin Leje, da han har en Modregning paa Foltmar, som har haft Bud hos Jørgensen baade mundtligt og skriftligt men uden Resultat og nu kræver Rahbek for 18 Rdl. 2 Mk. 7 Sk.: »som De vilde være af den Godhed og betale ifølge Deres Caution imod Qvitering, og formoder ieg ikke det skulde giøres nødig oftere at ventilere om denne Sag«.

Man faar et lille Indtryk af de Ubehageligheder, som Mosendals Ejer var udsat for, naar man læser Hospitalsinspektørens Skrivelse til Directionen dat. 19. September 1806,[25] hvori han meddeler, at der paa et af Kattuntrykker Foltmars Huse er en Del Vinduer, som vender ud imod Hospitalets Vænge, hvortil Foltmar ingen Hjemmel har, hvorfor han anmoder Directionen, om det maa blive paalagt Foltmar enten at tilmure Vinduerne eller forsyne dem med Jernstænger, *»saaledes at ingen Communication imellem Hospitalet og Foltmars Folk derigennem kan ske.«*

Den tidligere omtalte Rende fra Ladegaardsgravenes sydlige Spids til Sct. Jørgens Sø er antagelig lige saa gammel som det hele Anlæg omkring Ladegaarden, ja, er maaske et sidste Minde om Aaens oprindelige Udløb. Den dannede i det 18. Aarhundrede, som omtalt, Skellet mellem Ejendommene Mosendal og Wodroffsgaard og findes en enkelt Gang nævnt som »Foltmars Grav«. I »Historiske Meddelelser om København« I-VIII, Side 405, er den omtalt med følgende Tilføjelse: »– – uden at det dog nu kan oplyses, hvilken Foltmar den havde Navn efter.« Graven har – ihvertfald i 1847 da Justitsraad F. C. Bülow var Ejer af Mosendal – været ret bred. Ved en Taksationsforretning den 6. Juli 1847 omtales en Ø i Aaen med Gelænder om, hvortil en Bro førte over fra Haven. Vandet i Foltmars Grav kunde løbe begge Veje, idet Sct. Jørgens Sø snart var opstemmet, snart ganske tørlagt. Hensigten med Renden og Sluserne var den ganske aabenlyse, at holde Vandstanden i Ladegaardsgraven i passende Højde, hvad tydeligt fremgaar af Auktionskonditionerne i 1777,[26] hvori det hedder: »– – og maa Møllens Eyer hverken stemme Vandets Giennemfart over Slusen efter sin nuhavende Høyde, ikke heller synke Slusen saaledes, at enten Hospitalets Eyere, eller andre paagrænsende derved skulle tilføyes Skade, men Vandet skal have og beholde sit frie Løb som meldt, efter Slusens nu havende Høyde fra Graven over Slusen til Sct. Jørgens Sø«. Foltmar skulde, som omtalt, holde Sluserne vedlige og havde Brugsret til Vandet, men ikke til Fiskeriet i Ladegaardsgraven. Vandet og Renden hørte under Brand- og Vand-Commissionen. Tilgangen af Vand til Ladegaardsgravene skete dels gennem Ladegaardsaaen og dels gennem en skjult Rende, som i 1679 førtes fra Peblingesøen under Ladegaardsvejen til Gravenes nordlige Del. I 1804 anlagdes en Sluse paa Dæmningen mellem Peblingesøen og Sct. Jørgens Sø, og da Vandstanden paa den Tid stod højere end i Gravene, og Foltmars Grav var spærret, blev Tilstrømningen saa stærk, at Vandet løb over Dæmningen og oversvømmede Wodroffsgaards lavtliggende Jorder.[27]

Opfyldningen af Ladegaardsgraven[28] var i 1845, da Bülow blev Ejer, saa vidt fremskreden, at han fandt en væsentlig Del af den gamle Voldgravs Terræn bevokset med store Træer. Denne egenmægtige Forøgelse af Wodroffsgaards og Mosendals Arealer gik ikke upaatalt hen fra Magistratens Side. I 1866 mente Magistraten dog, at paa det Terræn, der

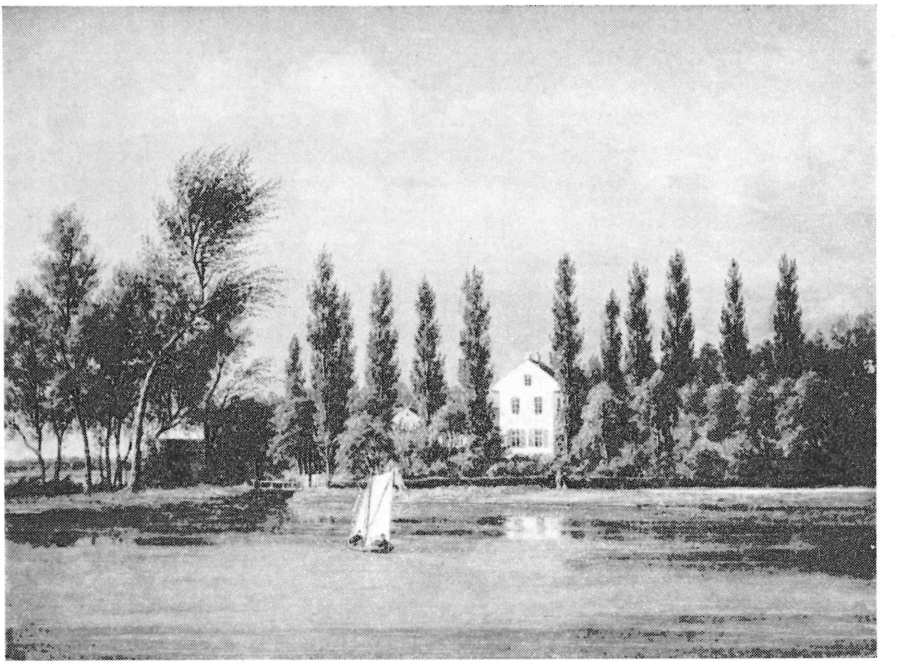

LANDSTEDET MOSENDAL. Maleri o. 1850 af Frk. Rothe. (Bymuseet). Man skimter til venstre mellem Træerne den ældste Hovedbygnings Kvist med Frontonen, hvori der fandtes et rundt Vindue. Midt i Billedet ser man det gamle Tørrehus med Vinkeltaget, der nu er bygget sammen med den nyere Hovedbygning. Til venstre for Baaden ses »Foltmars Grav«, Renden der forbandt Ladegaardsgraven med Sct. Jørgens Sø.

var opfyldt før 1816, havde de private Grundejere vundet Hævd. Efter langvarige Forhandlinger blev der den 28. September 1874 afsluttet en Overenskomst,[29] hvorved Grundejerne beholdt, hvad de havde. En stor Del af Voldgraven opfyldtes omkring 1863,[30] da Jernbanen førtes henover Mosendals Jord. Ejeren af Wodroffsgaard, Kancelliraad Niels August Wolff, opfyldte i Aarene 1867-68 det sidste Stykke af Voldgraven og tilkastede Foltmars Grav. Paa det Sted, hvor Graven havde gaaet, fik Københavns Kommune Ret til at nedlægge en 12 Tommer lukket Rørledning.

De gode Tider naaede deres Højdepunkt i 1790'erne. De politiske Konjunkturer under de store Søkrige udnyttedes med Dygtighed af Handelsstanden, men Tiderne var urolige, Risikoen stor.

Den første Krise[31] i 1799 var den alvorligste og fremkaldte en Del Falliter i København. Konflikten med England i 1801 fik ikke blivende Følger, og i Aarene mellem 1803 og 1806 vendte Lykken og Heldet tilbage, men i Slutningen af 1806 begyndte Vanskelighederne for Alvor, og Aaret efter gjorde det engelske Overfald grundigt og for bestandigt Ende paa »Den glimrende Handelsperiode«.

Da Vanskelighederne begyndte, afhændede Joh. Frid. Foltmar den 14. November 1806[32] Mosendal med Grund og tilhørende Vænge, Kattunfabrik, Bygninger og Inventar til Kattuntrykker Johan Peter Appel. Købesummen var 6.600 Rdl. dansk Courant. Brandassurancen var 8.370 Rdl. Foltmar fik 600 Rdl. kontant samt en 3. Prioritets Panteobligation paa 1.000 Rdl., næstefter en 1. Prioritet til A. Kirkerup paa 3.000 Rdl. og en 2. Prioritet paa 2.000 Rdl. til en Glarmester Christian Clausen.

Krigen og de daarlige Tider efter denne slog Appel ud. Han prøvede at forbedre sine Indtægter ved at leje ud til Sommerbeboelse. Saaledes finder vi i Adresseavisen Mandag den 24. Maj 1813 følgende Annonce: »Paa Mosendahl ved St. Hans's Hospital er Sommerværelser tilleie for 2 Familier; til den ene Familie er 3 Værelser med Havestue, Kiøkken, Spisekammer og Pigekammer, til den anden er 2 Værelser, Kiøkken, Spisekammer og Pigekammer.«

For skyldige Skatter og Renter til Københavns Magistrat ca. 300 Rdl. gjorde denne Udlæg og lod ved Højesteretsadvokat Trechow Mosendal stille til offentlig Auktion.[33] 1ste Auktion blev holdt af konst. Birkedommer Jørgen Christian Landt paa dennes Kontor i Frederiksberg Allegade Nr. 14 den 10. August 1822. Ejendommen blev opraabt til Auktions-Vurderingen 3.000 Rdl., men ingen Lysthavende meldte sig. Ved 2. Auktion den 21. s. M. mødte ingen frem. Den 3. Auktion fandt Sted den 4. September s. A., her bød Hofarkitekt Kirkerups Arvinger, Etatsraad, Hofinspektør Hans Henrik Schønberg paa Hustrus og Justitsraadinde Magens Vegne 2.000 Rdl. Sølv, men Budet blev ikke akcepteret. En 4. og sidste Auktion afholdtes den 2. Oktober kl. 5. Efter Bud og Overbud blev Urtekræmmer Claus Riis, Amagertorv Nr. 7 i København højstbydende med 2070 Rdl. Sølv; hertil kom forskellige Omkostninger, saa Mosendal kom til at koste ham 2.672 Rdl. 3 Mk. 3 Sk. Auktionsskødet er dateret 8. November 1822.

Købesummen dækkede ikke engang 1. Prioritet, hvorfor Kirkerups Arvinger tog Reservation overfor Johan Peter Appel for det manglende Beløb. Appel døde i 1832, 71 Aar gammel,[34] som kgl. Toldbetjent.

Den 17. September 1823 lod Riis Mosendal vurdere til Brandassurance.[35] Vurderingssummen 3.550 Rdl. omfattede:

Hovedbygning	1493	Rdl.
Et Tørrehus	853	»
En Bygning ved Siden af denne	534	»
En Bygning med Qvist	670	»

Bygningerne er de samme, som Foltmar byggede og lod vurdere i 1791. Dog mangler den 3 Fags grundmurede Bygning 11 × 8 Alen, der indeholdt 2 indmurede Kobberkedler. Skure og Hegn er heller ikke medtaget i Vurderingen.

Urtekræmmer, Agent Claus Riis fik efter Privilegium[36] af 29. April 1824 Tilladelse til paa Mosendal at anlægge og drive et Voksblegeri og en Vokslysfabrik. Han indrettede Bygningerne baade til Helaarsbeboelse og til Sommerbeboelse for flere Familier. Foruden Indtægterne af Havens Frugter og Vinterbeboelsen udgjorde Lejen om Sommeren 400 Rdl. Efter hans Død i Oktober 1837[37] lod hans og hans forud afdøde Hustru Christiane Elsebine Riis født Høyer's Dødsbo ved Prokurator Stahlfest afholde Auktion over Mosendal.[38] 1. Auktion afholdtes 10. Juli 1838, 2. Auktion den 24. Juli, men ingen mødte. 3. Auktion den 7. August paa »Lyststedet Mosendal«, som det nu kaldes, fik et dramatisk Forløb, idet Kancelliraad Wolff, Ejeren af Wodroffsgaard, mødte og gjorde Krav gældende med Hensyn til en ham, efter Forlig af 9. August 1796 med en tidligere Ejer af Mosendal, tilkommende Ret til Kørsel over Mosendals Grund til Ladegaardsvejen. Stahlfest protesterede: »Han maatte benægte at Herr Wolff eller nogen anden havde Rettighed til at køre over Mosendals Grund, ialtfald maatte en saadan Forening, som den af Herr Wolff opgivne være tinglæst, men at dette ikke var Tilfældet, vil sees af den fremlagte Panteattest, saavelsom Paategningen paa sidste Ejers Skøde, og da hin Forening skulde være indgaaet i 1796, maatte den ialtfald være præskri-

beret.« Mosendal blev opraabt for Auktions-Vurderingen 6.750 Rdl. Efter forskellige Bud og Overbud bød Kancelliraad Wolff 3.250 Rdl. og Brygger Høyer af København 3.300 Rdl. Sølv. Prokurator Stahlfest begærede en 4. Auktion til Mandag den 20 August 1838. Paa denne mødte Prokurator Høyer for den syge Stahlfest og bemærkede: »at endskønt der ikke eksisterede nogen Rettighed for Wodroffsgaard eller dens Ejere til at have Overkørsel over Mosendals Grund, saa er dog den Tilførsel til Auktionsprotokollen som Herr Wolff har gjort ved forrige Auktion af en saadan Natur, at den maa afskrække de Liebhavere der frygte en saadan Byrde paa Ejendommen at gøre Bud paa samme.« Kancelliraad Wolff bemærkede, at hans Krav støttede sig paa den omtalte Forening: »Hvilken Forening var tilstæde blandt Boets til Afbenyttelse under 3. Auktion fremlagte Documenter, men at denne Forening idag af Auktionsreqvirenten er tilbageholdt.« Han maatte derfor vedblive sin Paastand om Ret til fri Kjørsel over Mosendals Grund. Prokurator Høyer replicerede: »Han maatte fremdeles modsætte sig Cancelliraad Wolffs Tilførsel, idet *han forbeholdt sig Ret med Hensyn til den formentlige Fornærmelse denne indeholdt.*«

Efter forskellig Byden blev Brygger Christian Petersen Høyer af København højstbydende med 4.500 Rdl. rede Sølv og fik i Henhold til Konditionerne Tilslag for sit Bud, som han erklærede var for hans Datterdatter Anne Vilhelmine Augusta Riis, Hovedarvingen efter hendes Forældre. Hans Ansøgning[39] om, at Datterdatteren maatte faa Mosendal udlagt som en Del af hendes Arv efter Forældrene paa det af ham gjorte Bud, blev afslaaet af Kancelliet i dens Skrivelse af 16. September 1840. Auktionsskødet af 21. November 1840 blev derfor udstedt til ham og tinglyst den 24. November s. A.

Det købte svarer stadig til det af Foltmar afstaaede, og der hører stadig en Portion fersk Vand fra Sct. Jørgens Sø til Stedet. Bygningerne er de samme, 3 grundmurede og 2 Mur- og Bindingsværksbygninger,[40] indrettet til Beboelse for flere Familier. Ved Købet følger Privilegium til at drive en Vind-Valke-Mølle, et Kattuntrykkeri, Voksblegeri og Vokslysfabrik.

Brygger Høyer havde kun Mosendal i 4 Aar, men i disse Aar forandrede og forbedrede han Ejendommen saa betydeligt, at Brandtak-

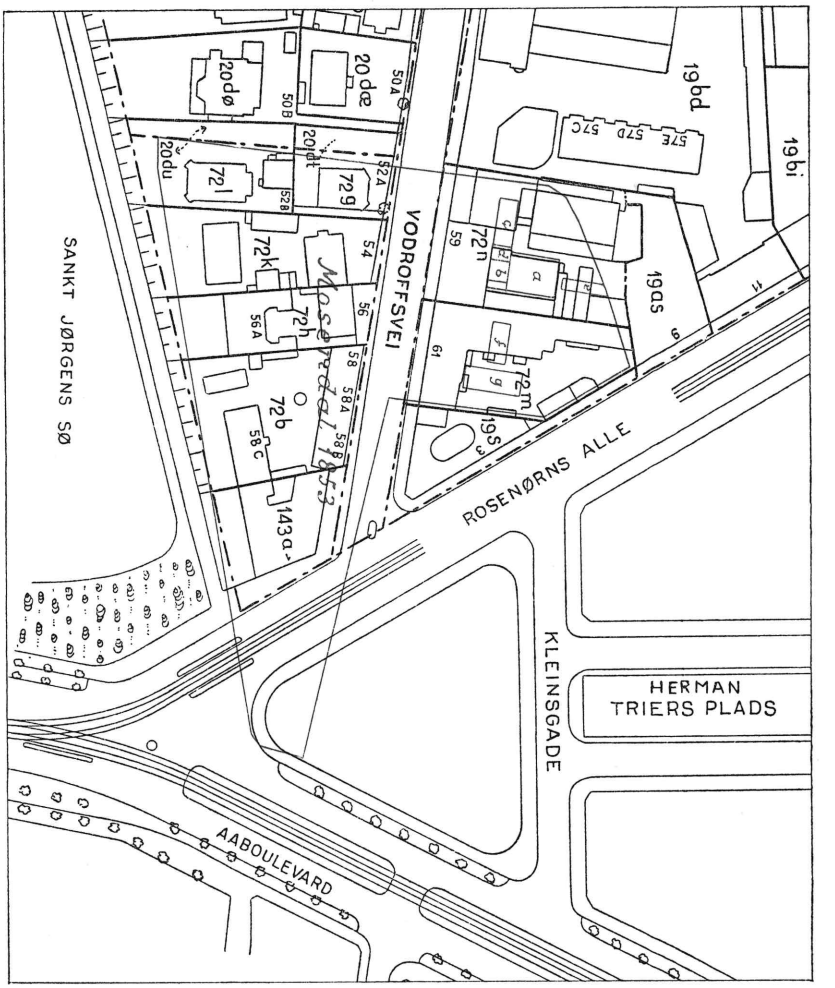

UDSNIT AF OVERSIGTSKORT AF 1942. Maalestok 1:2000. Paa Kortet er Mosendals Areal og Bygninger velvilligst indtegnet i Stadslandinspektørens Kontor 1952 efter et Matrikelkort sammesteds fra 1853.

sationen fra 3.550 Rdl. steg til 7.450 Rdl. Paa et Kort fra 1853[41] (det røde Overtryk S. 153), der er det første, hvorpaa Bygningerne er indtegnede, ses tydeligt de Forandringer, der er foretaget:[42]

a. En ny Hovedbygning	vurderet til		2.470 Rdl.
b. En Bygning for søndre Ende af a.	»	»	800 »
c. En søndre Bygning (gamle Hovedbygning)	»	»	1.650 »
d. En Bygning mellem b. og c.	»	»	300 »
e. 3 Halvtagsbygninger	»	»	200 »
f. En østre Bygning for a.	»	»	560 »
g. En Bygning Øst for f.	»	»	1.220 »
h. En Vandopstander	»	»	40 »
i. Hegn	»	»	210 »
		Ialt...	7.450 Rdl.

Mosendal har altsaa nu faaet en ny Hovedbygning a., der beskrives saaledes:

»Hovedbygningen med Enderne til Syd og Nord, 1 Etage høj, inddelt i 12 Fag af Muur- og Bindingsværk med Mansardtag, tækket med Tegl, indrettet med Indgang til en Entré, hvorved en Gang, et Værelse, et Køkken med Skorsten, Menageriindretning og Stegeovn samt videre Tilhørende, et Spise- og Fadebordkammer og endelig Stald med Tilbehør for 3 Heste, et Vognskur med Porte, samt et Karlekammer. – Fra Gangen er en Trappe til Mansardtaget, hvori en Entré og Koridor hvorved en Sal og 5 Værelser. – Trappen continuerer til Loftet hvorpaa 2 Kamre og Resten til Loftsrum. Overalt Gibs og Brædeloft, Bræde- og Steengulve, engelske Vinduer, Fyldings- og glatte Døre, panelede og betrukne saa og gibsede og malede Vægge samt Træværket malet med Oliefarve, – og under endeel af Bygningen en Victualiekælder. Heri en Piedestalovn og Menageriindretning.«

Bygningen b. for søndre Ende af a. er det gamle af Foltmar byggede Tørrehus 9 × 9 Alen i Kvadrat. Det er nu sammenbygget med den nye Hovedbygning. Nederste Etage er indrettet til en Havestue med Indgang fra Hovedbygningen. Etagen ovenover er ligeledes indrettet til en »Sal«, der staar i Forbindelse med Mansardetagen, og i Taget er et panelet Kammer.

Den gamle Hovedbygning c. er aldeles uforandret fra Foltmars Tid, men den gamle Bygning og det tidligere Tørrehus er nu blevet forbundet med en Bygning d. af Mur- og Bindingsværk, tildels beklædt med Brædder og tækket med Zink. Det er indrettet som et panelet og betrukket Værelse med Gibsloft og engelske Vinduer. Paa Billedet fra 1882[43] (S. 157), ser man endnu tydeligt, hvorledes den nye Hovedbygning er bygget til det gamle Tørrehus og den ny Forbindelsesbygning d.

For den nordre Ende af Hovedbygningen a. var en Halvtagsbygning, dels grundmuret, dels af Mur- og Bindingsværk, tækket med Tegl. Det indeholdt »et Vaskehuus med Vægsteen, Locum, Hønse- og Svinehuse« og Nord for denne Bygning endnu et Skur af Tømmer og Brædder, der var indrettet til Svinehus.

Naar vi ser paa H. G. F. Holms Billede fra 1840[44] (S. 143), af Ladegaarden og Mosendal, ser vi yderst til højre, tildels skjult af Træer den gamle lave Hovedbygning c., den store Gavl af den nye Hovedbygning a. og ud imod Beskueren de lave Gavle af Udbygningerne e.

Bygningen f. med Gavlene i Øst og Vest, var een Etage høj, dels grundmuret, dels af Mur- og Bindingsværk med Tegltag. Den var indrettet til Beboelse og indeholdt en Forstue, 2 Værelser og Køkken.

Bygningen g. der laa i Retning Nord-Syd var ligeledes i een Etage. Den var grundmuret til alle Sider og havde Tegltag. Den var ligeledes indrettet til Beboelse. Den indeholdt foruden Forstuen 4 Værelser og et Køkken. Fra Forstuen førte en Trappe op til Loftet, hvor der fandtes 2 Værelser, medens Resten var Loftrum.

Imellem de to sidstnævnte Bygninger var et Plankeværk med en Laage i.

Efter Brygger Christian Petersen Høyer's Død den 28. September 1844[45] blev Mosendal atter stillet til Auktion. Det skete ligesom de to foregaaende Gange ved en 4. Auktion. Den 19. Marts 1845 blev efter Begæring af Kancelliraad, Procurator Hansteen, som executor testamenti efter afgangne Brygger Høyer, afholdt 4. og sidste Auktion over Ejendommen Mosendal, skyldsat i den ny Matrikul under Nr. 72 til 2 Skp. $2^3/_4$ Alb. Hartkorn. Den blev opbudt for det ved 3. Auktion gjorte Bud paa 6.150 Rdl. Det oplystes, at Gartner Niels Andersen, der havde Tilsyn med Ejendommen imod at have fri Bolig i Gartnerboligen, fratraadte denne førstkommende Paaske Flyttetid, fra hvilken

Dato Køberen kunde disponere over dennes Lejlighed. Den højstbydende blev Frederik Christoffer Bülow,[46] Inspektør ved Tvangsarbejdsanstalten paa Ladegaarden. Han bød 6.220 Rdl. og erholdt Auktionsskøde, der blev tinglyst den 25. Juni 1845.[47]

Bülow forandrede det indvendige af den nye Hovedbygning[48] i 1847 og forsynede ved samme Lejlighed Bygningen b. (det oprindelige Tørrehus) med en Veranda af Tømmer og Brædder, som det fremgaar af Billedet S. 157. I 1857 foretog Bülow atter en stor indvendig Ombygning af Hovedbygningen,[49] ligesom senere Ejere ogsaa har forandret baade det indvendige og det udvendige.

Efter Demarkationsliniens Flytning i 1852 begyndte Udstykningen af Frederiksbergs Jorder. Heri deltog Inspektør, senere Raadmand F. C. Bülow som bekendt ved Købet og Udstykningen af 35 Td. Land Jord,[50] der blev belagt med Servitutter, og hvoraf opstod den smukke endnu tildels bevarede Villabebyggelse omkring Bülowsvej. I 1854 begynder han ogsaa Udstykningen af Mosendal. Den 10. Januar 1855 sælger Bülow til Handelsagent R. J. Wandel en Parcel (Matr. Nr. 72b) paa 1 Fdk. $^3/_4$ Alb. og den 9. Januar 1856 lyses et Skøde til Tømmermester Christian Rothe paa en Parcel Matr. Nr. 72c, (1 Fdk.), som Rothe allerede den 4. Oktober 1854 havde købt af Bülow. Rothe sælger samme Aar til Viceadmiral H. B. Dahlerup en Parcel af 72c og saaledes fortsætter Udstykningen af Mosendal i de nærmest følgende Aar, saaledes at der af det oprindelige Matr. Nr. 72 paa 2 Skp. $2^3/_4$ Alb. Hartkorn i 1870 kun er 1 Skp. 2 Fdk. tilbage omkring Hovedbygningerne. Denne Hovedparcel (Matr. Nr. 72a) sælger Raadmand Bülow iflg. Skøde af 11. November 1870 til Premierløjtnant Niels August Wolff, Ejeren af Wodroffsgaard.

Hermed slutter det egentlige Mosendals Historie. Det oprindelige Areal: Bastionen, hvor Vind-Valke-Møllen og senere Mosendals Bygninger stod, er tilligemed det triangelformede Engstykke udparcelleret. Fortogsvejen til Wodroffsgaard er blevet til Vodruffsgaards Alle og fra 1868 til Vodroffsvej. Voldgravene og Foltmars Grav er tilkastede, og Hovedbygning No. 2 er indrettet til Kontorbygning.

Til Slut vil vi følge Hovedparcellen (Matr. Nr. 72a) og de to gamle Hovedbygningers Skæbne op til vore Dage.

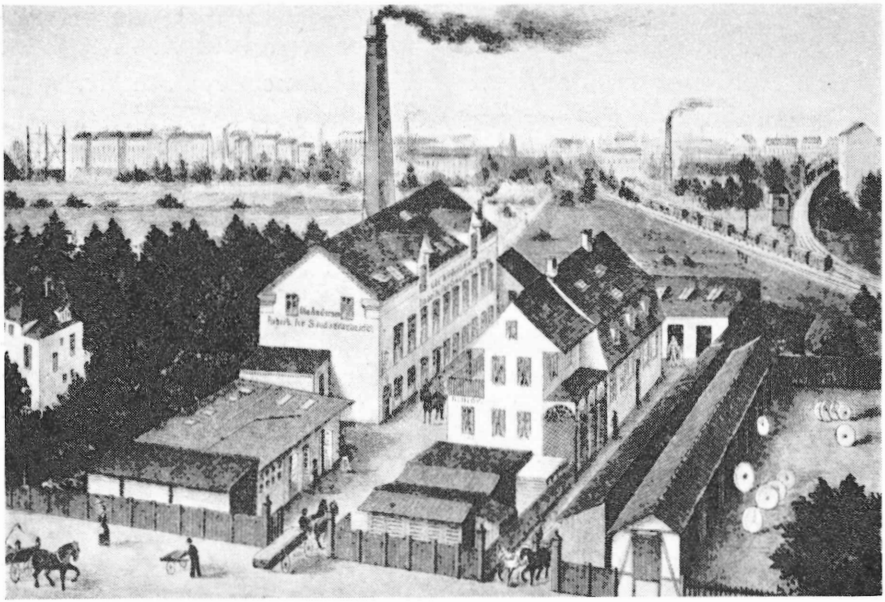

LITOGRAFI FRA 1882 AF VODROFFSVEJ NR. 59. (Tilhører Firmaet Brdr. Rosendahl). I Forgrunden ser man Vodroffsvej og i Baggrunden Jernbanen, der blev ført over Mosendals Jord i 1863. Mosendals anden Hovedbygning med Mansardtaget ses tydeligt, ligeledes den foranliggende, kvadratiske Bygning, der er det gamle Tørrehus fra Foltmars Tid. Endvidere ser man den Mellembygning (Havestue), der forbandt Tørrehuset med den oprindelige Hovedbygning; oven paa Mellembygningen ser man en stor Altan. Den første Hovedbygning maa tænkes liggende i Forlængelse heraf.

Iflg. Skøde af 9. Januar 1871[51] sælger Premierløjtnant i Artilleriet Niels August Wolff Matr. Nr. 72a til Kobbersmedemester Peder Wilhelm Jensen, som igen skøder Parcellen den 15. Marts 1876 til Smedemester I. E. Weitemeyer. Den oprindelige Hovedbygning har nu faaet en Smedie tilbygget paa sin anden Fløj. Weitemeyer sælger iflg. Skøde af 1. August 1881 Ejendommen til Finérskærer Ole Andersen, som den 11. Juli 1896 sælger totrediedele af Matr. Nr. 72a til Snedkermestrene Jens Larsen og M. Holm. Der dannes et Interessentskab af de tre Herrer »Ole Andersen, Jens Larsen og Holm«.

Som Billedet ovenfor viser, er der nu yderligere tilbygget en 2etages Fabriksbygning, Kedelbygning og en høj Dampskorsten. Pladsen foran Hovedbygningen er i Virkeligheden mindre end her vist.

15. Maj 1897 sælger Ole Andersen den sidste trediedel til Jens Larsen og Michael Holm. Interessentskabet køber af Københavns Magistrat den 21. September 1898 et Areal af det tilgrænsende Matr. Nr. 19 as. Iflg. Kommunens Skrivelse af 24. November 1943 er de to Arealer nu sammenlagt som Matr. Nr. 72 n.[52]

Den gamle af Foltmar byggede Hovedbygning fra 1791 synes at være forsvundet i 1882. Den yngre Hovedbygning med Mansardtaget staar den Dag i Dag paa Grunden i tildels ombygget Skikkelse. Den karakteristiske Gavl fra H. G. F. Holms Akvarel fra o. 1840 kan ses endnu, men det smukke Bindingsværk er nu skjult af et tykt Pudslag. Bygningen tjener nu som Kontorbygning for den kendte internationale Flytteforretning Brdr. Rosendahl, Vodroffsvej 59, der købte Ejendommen iflg. Skøde af 7. Maj 1921 af A/S Grunde ved Vodroffsvej. Det er maaske dette Firmanavn, der har foresvævet Forfatteren af Teksten til Billedet af Mosendal i »København Før og Nu«, 1950, Bind VI, Side 106, naar han skriver: »Ejendommen skal tidligere have heddet Rosendal – –«.

Af Foltmars Mosendal er i Dag tilbage kun Resterne af Tørrehuset. Den anden Hovedbygning blev bygget sammen med Tørrehuset, men bredere end dette, saa at Tørrehuset stod som et firkantet Taarn foran Gavlen (se S. 157). Senere er Hovedbygningens Mure ført frem i Flugt med Tørrehusets Forside. Af Tørrehusets Sidemure, der saaledes kom til at staa inde i Bygningen, er i den seneste Tid den ene brudt ned for at skabe eet langt Lokale, og i Havestuen, der forbandt Tørrehuset med den gamle Hovedbygning, har i Dag Brdr. Rosendahl deres Privatkontor.

NOTER

1. Carl C. Christensen, Louis Bobé og Fr. Weilbach: »Frederiksberg«, 1937. S. 277,
2. Hist. Meddel. om Københ. 2. Rk. Bd. IV. S. 168.
3. Hist. Meddel. om Københ. 2. Rk. Bd. IV. S. 318 og 319.
4. Carl Bruun: Kjøbenhavn. 2. Del. S. 730.
5. St. Hans Hospital. Nr. 3. Hospitalets Bygninger, 1769-1821. Skødet læst paa Københ. Bye Ting den 17. Juli 1769. (Stadsark.)
6. Sjællands Stiftamt. Brandtaxationsforretninger vedr. Bygninger paa Københ. Amt 1770-71. Nr. 126. (Landsark. f. Sjæll.).

7. Københ. Rytterdistr. Skøde- og Panteprotok. Ltr. E. 2. Halvbind 1776-82. Nr. 164. S. 450. Skøde udst. 22/3 1777.
8. Københ. Rytterdistr. Skøde- og Panteprotok. Ltr. F. 1. Halvbind 1782-86 S. 156. Auktionsskøde af 22. Marts 1777. Tingl. 11. Juni 1784, Brandass. 3.880 Rdl.
9. Københavns gamle Matrikul Registre. Diverse Kvarterer. (Landsark. f. Sjæll.).
10. Sct. Nicolai Kirke. Daabsprotokol 1758.
11. Carl Bruun: Kjøbenhavn. III Bd. S. 526-527.
12. Borgerskabsprotokol 1749-84. (Stadsark.).
13. Københ. Rytterdistr. Skøde- og Panteprotok. Ltr. F. 1. Halvbind 1782-86. Nr. 11. Fol. 258.
14. Gl. Københ. Amt. Brandtaxationsforretninger. Sokkelunds Herred. Hoved Nr. 1-30. 1787-1800. Frederiksberg Sogn. Hoved Nr. 5.
15. Sct. Nicolai Kirke. Vielsesprotokol 1791 6. 7.
16. Københ. gamle Matrikul Register. Klædebo Kv. gl. Nr. 43, nyt Nr. 44, og Charles Haugbøll: Admiral Gjeddes Gaard. 1943.
17. Carl Bruun: Kjøbenhavn. 3. Del. S. 838. I 1798 fandtes i København 16 Kattuntrykkerier, der tilhørte 7 Fabrikanter og beskæftigede 600 Arbejdere. Se endvidere Side 850.
18. Københ. Rytterdistr. Skøde- og Panteprotokol. Ltr. G. 1791-1795. Fol. 97.
19. Københavns Amts Søndre Birks Skøde- og Panteprotokol 18. 3. 1840-3. 3. 1841. S. 338b.
20. Sct. Hans Hospitals Kirkes Daabsprotokol. 1794.
21. Hist. Meddel. om Københ. 3. Rk. Bind I. S. 131.
22. Københavns Panteextract Protocol Nr. 17. Pag. 3.
23. Københavns Mandtal 1801: Klædebo Kv., St. Kannikestræde Matr. Nr. 44.
24. Trinitatis Kirkes Begravelsesprotokol 1821 8.8., og Adresseavisen Aar 1821 Nr. 184.
25. Fattigvæsenet. Ujournaliserede Sager 1782-1840. I Pk. Aar 1806. (Stadsark.).
26. Københ. Rytterdistr. Skøde- og Panteprotok. Ltr. E. 1776-1782. S. 450.
27. Hist. Meddel. om Københ. 1. Rk. Bind 8. S. 415.
28. Hist. Meddel. om Københ. 1. Rk. Bind 8. S. 407.
29. Borgerrepræsent. Forhandlingsprotokol 28. Sept. 1874. S. 516-520.
30. Københavns Før og Nu. 1948. S. 278 og 280.
31. Carl Bruun: Kjøbenhavn. Bd. III. S. 799-803.
32. Københ. Rytterdistr. Birks Skøde- og Panteprotok. Ltr. L. 1805-1808. Pag. 489. Købekontrakt udst. 17. 12. 1806, tingl. 7. 1. 1807. Christian Friderich Clausen, Oldermand for Københavns Glarmesterlav fra 1799 til 1813. Født 1765, død 1838.
33. Københ. Amts Rytterdistr. Søndre Birks Skøde- og Panteprotokol Ltr. O. 1821-23. Nr. 445. Pag. 265. Auktionsskøde udst. 8.11. 1822, tingl. 18.12.
34. V. Richter: 100 Aars Dødsfald.
35. Brandforsikringsprotokol f. Sokkelund Herred. 1843-1858. Hoved Nr. 1-43. S. 77.
36. Københ. Amts Søndre Birks Skøde- og Panteprotokol 18.3.1840 - 3.3.1841. S. 338 b.
37. V. Richter: 100 Aars Dødsfald.
38. Københ. Amts Søndre Birks Skøde- og Panteprotokol. 18. 3. 1840 - 3. 3. 1841. S. 338b.
39. Københ. Amts Søndre Birks Auktionsprotokol 14.11.1840.
40. Københ. Amts. Søndre Birks Skøde- og Panteprotokol 18. 3. 1840 - 3. 3. 1841. Auctions Placat.
41. Originalkortet findes i Stadslandinspektørens Kontor paa Frederiksberg.

42. Brandforsikringsprotokol for Sokkelund Herred 1843-1858. Hoved Nr. 1-43. S. 77.
43. Frederiksberg Kommune: Bygningsinspektoratet.
44. H. G. F. Holms Akvarel af »Ladegaarden og Mosendal« 1840. Bymuseet.
45. V. Richter: 100 Aars Dødsfald.
46. Hist. Meddel. om Københ. Bd. 8. 1921-22. S. 43. Københavns Raadmænd. Frederik Christoffer Bülow født 19. 5. 1811. Skriver ved Frelserens Arbejdshus 1827, senere Fabriksskriver og Inspektør paa Ladegaarden. Raadmand 1858-69. Død 15. 12. 1890.
47. Søndre Birk. Frederiksberg. Realregister for Frederiksberg Sogn II A. Fol 144.
48. Brandtaxationsprotokol for Sokkelund Herred Nr. 7. 1846-1849. S. 163. Nr. 2655. 6. 7. 1847.
49. Brandtaxationsprotokol for Sokkelund Herred Nr. 12. S. 200. Nr. 4085. 18. 6. 1857.
50. København Før og Nu. 1950. Bd. VI. S. 46.
51. Realregister for Frederiksberg Sogn. Protokol II A. Fol. 144 og 390.
52. Tingbog 2 F. Fol. 313. Matr. Nr. 72 n Vodroffsvej Nr. 59.